

«De fleste Romaners Læsning er skadelig». Suhm, Sneedorff og romanen

“Reading most Novels is damaging”: Suhm, Sneedorff and the Novel

Marianne Egeland

Professor i litteraturvitenskap, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.

Egeland har blant annet utgitt bøker og artikler om biografien som sjanger, resepsjonen av Sylvia Plath, Universitetsforlagets historie, forfattermuseer, romanens fremvekst i Norge, bokhistoriske emner og etiske spørsmål i litteraturen.

r.m.egeland@iln.uio.no

Sammendrag

Opplysningsmennene Peter Frederik Suhm og Jens Schiøderup Sneedorff nådde på begynnelsen av 1760-tallet bredt ut i tvillingrikene Danmark-Norge med hvert sitt tidsskrift: *Tronhiemske Samlinger* basert i Trondheim og *Den patriotiske Tilskuer* i København. Begge hadde tette forbindelser til sentralmakten. De skrev om politiske og kulturelle saker, om språk og litteratur, og regnes som fremsynte forsvarere av ytringsfrihet. Hvordan de omtaler og forholder seg til romansjangeren, kan dermed være en god indikator på hvordan den nye, borgerlige romanen blir vurdert i de toneangivende miljøene Suhm og Sneedorff tilhørte. En undersøkelse av Suhms lister over «Gode» og «Slette Bøger», der han kommenterer nær 900 fiksjons- og sakprosaverk, og en gjennomgåelse av de vel 3000 sidene Sneedorff publiserte, bekrefter at de begge var grunnleggende skeptiske til romanen, og ikke akkurat fremstår som følsomme moderne esteter, men stiller klassiske moralsk-didaktiske krav til litteraturen.

Nøkkelord

dansk-norsk litteratur 1700–1800, poetikk, roman (sjanger), Sneedorff, Suhm

Abstract

At the beginning of the 1760s, Peter Frederik Suhm and Jens Schiøderup Sneedorff, the two notable heralds of the Enlightenment, each published reviews that reached a wide audience throughout Denmark-Norway: *Tronhiemske Samlinger*, based in Trondheim, and *Den patriotiske Tilskuer*, in Copenhagen. Both men had connections in high places. They wrote about politics and cultural affairs, about language and literature, and were exponents of free speech. How they regard and comment on the genre of the novel can be seen as a good indicator of how the cultural elites to which they belonged valued the new genre at the time. An investigation of Suhm's lists of “good” and “bad” books, in which he rates close to 900 titles of fiction and non-fiction alike, and Sneedorff's 3000 pages spread across 308 review issues, reveals that they both were fundamentally sceptical to the novel and valued literature according to a didactic-moral poetics.

Keywords

Dano-Norwegian literature 1700–1800, the novel (genre), poetics, Sneedorff, Suhm

Året er 1760. Med 870 kilometers avstand sitter to av Danmark-Norges mest markante intellektuelle og forbereder hver sin epokegjørende utgivelse. Prosjektene reflekterer den nye, fremvoksende offentligheten som opphavsmennene inngikk i og satte sitt preg på. Fra sin base i Trondheim starter Peter Frederik Suhm (1728–98) utsendingen av sine *Tronhiemske Samlinger*, en periodisk publikasjon som holdt det gående i fem årganger (1761–65), mens Jens Schiøderup Sneedorff (1724–64), sentralt posisjonert i København, to ganger ukentlig i tre år (1761–63) utgir sitt *spectator*-tidsskrift, *Den patriotiske Tilskuer*.

Til tross for sin kortere varighet teller Sneedorffs tidsskrift likevel mange flere hundre sider enn Suhms (ca. 3000 mot ca. 1650). Begge nådde uansett godt ut i tvillingrikene.¹ Forfatterne opererte under pseudonym, men så store prosjekter lot seg ikke hemmeligholde i datidens små og gjennomsiktede miljøer. Sneedorff startet dessuten sitt på oppfordring, som en slags videreførelse av Johann Andreas Cramers *Der nordische Aufseher* (Plesner 1930, 61). De kommenterte begge politiske saker, filosofiske og moralske spørsmål, historie og litteratur, og regnes som progressive i sitt forsvar for ytringsfriheten. Suhm omtales sågar som et «fyrtårn» for politisk reformarbeid (Christensen 2014, 393, 407), Sneedorff som «en skjønnånd og en moderne estet som i fransk, montesquieusk ånd, angriper det bestående» (Meldahl 2014, 146). Samtidig sto de makten nær og innehadde på forskjellige tidspunkter betrodde stillinger i det eneveldige monarkiet. Hvordan de skriver om og forholder seg til romansjangeren i sine respektive tidsskrifter, kan følgelig gi en god pekepinn på hvordan den nye sjangeren ble vurdert i toneangivende kretser. Begge tildeles fremskutte roller i Ellen Krefting, Aina Nøding og Mona Ringvejs studie *En pokers skrivesyge. 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet* (2014). Hovedtittelen på undersøkelsen har de fra Suhms karakteristikk av samtidens omseggripende uttrykkstrang. «Sygen» hadde åpenbart også smittet ham selv og hans motstykke i København.

Kan *Tronhiemske Samlinger* og *Den patriotiske Tilskuer* bekrefte det som uten forbehold hevdes i *En pokers skrivesyge*, at med «romanenes inntog og nye, franske estetiske ideer om det skjønnne i kunsten», gjorde «begrepet *smak* seg gjeldende i Danmark-Norge»? Og at man «ikke lenger [skulle] lese for å bli et moralsk godt menneske, men et menneske med smak og dannelse» (2014, 200)? Romansjangeren på dansk-norsk jord kobles her til forfinet smak og (nedenfor) til skjønnlitteraturen, og lesing løsrives fra nytteperspektivet. Var forestillingen om at «den smakfulle og skjønnne litteratur» skulle vekke «de rene følelsene [...] i leseren og det sanne komme til syne for ham eller henne» (201), så utbredt at vi gjenfinner den i Suhms og Sneedorffs bedømmelse av romanen? Eller samsvarer deres vurdering mer med Holbergs oppfatning av sjangeren som vulgær og unyttig?

Spørsmålene skal besvares med utgangspunkt i en undersøkelse av hva slags litteratur Suhm anbefaler eller advarer mot i *Tronhiemske Samlingers* tallrike lister over «Gode» og «Slette Bøger», og hvordan Sneedorff omtaler romanen som sjanger i *Den patriotiske Tilskuer*. Hvilke bøker verdsettes høyest, og med hvilken begrunnelse? Har Suhm og Sneedorff i det hele tatt samme slags preferanser? Fordi det er Suhm som kommenterer flest bøker (til sammen nær 900 verk totalt), starter jeg med ham og bruker funnene som grunnlag for analysen av og sammenligningen med Sneedorff. Problemstillingen går ut på å kartlegge de to tidsskriftredaktørenes poetikk og kan presiseres slik: 1) Hvordan vurderer Suhm og Sneedorff romanen som sjanger? 2) Kan det stemme at de målbærer den nye «franske» estetikken i denne sammenhengen?

En slik empirisk og tekstanalytisk tilnærming avdekker først og fremst hvordan disse to opplysningsmennene bedømmer romanen og bruker betegnelsen, og ikke hvordan sjange-

1. Med sitt opplag på 1072 eksemplarer (Plesner 1930, 68) var *Den patriotiske Tilskuer* størst blant periodens tidsskrifter. For *Tronhiemske Samlinger* mangler eksakte opplagstall.

ren defineres i litteraturvitenskapelig sammenheng eller best kan avgrenses mot nærliggende tekstkategorier. Ikke desto mindre kan vi fastslå at sjangerforståelsen i Danmark-Norge på 1700-tallet ikke preges av den fremvoksende borgerlige romanen i andre land, men av romanens forutsetninger i historier om heltemot og kjærlighet. Betegnelsen ble ofte brukt nedsettende om fortellinger med fantastisk – usannsynlig – og overspent, sterkt følelsesbeveget innhold (*Ordbog over det danske Sprog*). Ifølge litteraturhistorikeren Knut Fredrik Plesners doktoravhandling om Sneedorff er det som typisk representant for sin tid Sneedorff bør studeres (1930, bl.a. 3, 6). Dermed spørs det hvor typisk han fremstår i sitt syn på romanen.

Sannhetselkeren

Peter Frederik Suhm virket som embetsmann ved det kongelige hoff både før og etter sine 14 år i Norge (1751–65). Utnevnelsen til kongelig historiograf i 1787 kan stå som ett av flere tegn på sentralmaktens velvilje. Men som ung adelsmann rådde han over mindre kapital enn ambisjonene fordret. Etter å ha fått et velbegrunnet tips dro han 23 år gammel til Trondheim på hustrujakt. Da Karen Angell, byens beste gifte, ga sitt ja, kunne Suhm vie seg til lærde studier og bidra til at Trondheim for noen år markerte seg som et intellektuelt kraftsentrum på norsk jord. Han var i 1760 medstifter av landets første vitenskapsakademi, Det Trondhjemske Selskab (fra 1767 Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab), utga lærde verk i selskapets skriftserie og publiserte parallelt sin egen periodiske samling under pseudonymet Philaletho (sannhetselkeren).

Fruktene av Suhms omfattende lesing og en av Europas største boksamlinger finner vi blant annet i Philalethos lister over «Gode nye» og «Slette Bøger». De utgjør det mest konstante innslaget i *Tronhiemske Samlinger*. Listene fremstår som en kommentert bibliografi i 25 deler over hva han anser som anbefalelsesverdig litteratur. Romaner, viser det seg, inngår ikke i den kategorien.

Tronhiemske Samlinger blir gjerne betegnet som et tidsskrift, selv om Suhm var eneste forfatter, og han skrev om det som måtte falle ham inn. Hver av de fem årgangene består av fire deler («Stykker») og et varierende antall kapitler. Aller siste kapittel, LXXX (i femte bind, fjerde stykke), tilsvarer den 20. listen med «Gode nye Bøger». Samtiden visste godt hvem som skjulte seg bak pseudonymet. Sensoren som sto for trykkeitillatelsen (*imprimatur*), var ingen annen enn Suhms nære forbundsfelle og medstifter av Det Trondhjemske Selskab, biskop Johan Ernst Gunnerus. Jeg følger innarbeidet praksis og kaller forfatteren ved hans rette navn.

Alle delene i hvert av de fem bindene har en liste med «Gode nye Bøger». Til sammen inneholder de 20 listene 706 fortløpende nummererte oppføringer. Når én og samme oppføring kan omfatte til dels mange tykke bind og også flere verk, dreier det seg om anbefalinger som de færreste ville hatt anledning til å følge fullt ut. Da stiller det seg annerledes med de totalt fem listene med «Slette nye Bøger», for de 177 nummererte oppføringene der bør man ganske enkelt unngå (1761, 67). Uavhengig av kategori ordnes de bibliografiske opplysningene etter noenlunde samme mal: tittel, forfatternavn, utgivelsens språk, sted, år og format.

Pro- og *contra*-listene følger opp det horatsiske glede- og nytteprogrammet Suhm i fortalen til det første bindet formulerer for de *Tronhiemske Samlinger* som helhet. Tidens periodiske publikasjoner henvendte seg til et relativt bredspektret publikum (med forbehold om leseferdighetens utbredelse og dårlig råd blant lavere sosiale sjikt). Variasjon var ikke bare nødvendig, men også et konkurransefortrinn sammenlignet med bokmediet

(Krefting mfl. 2014), og Suhm lover et variert innhold, «for derved at fornøie og undervise desto flere Læsere» (1761, 3). Omtalen av det enkelte verk, som også tilsvarende begrunnelsen for hvorfor tittelen står på pluss- eller minuslisten, veksler fra en snau linje til et par sider. Kriteriene for hva som berømmes eller kritiseres, fremgår av en programerklæring som innleder den første listen med gode bøker (bd. 1, 1761, 50–51). Samme sted redegjør han for sin definisjon av «nye» bøker: For ham innebærer «ny» noe «uklassisk», det vil si utgitt etter år 1500.

«Gode» og «slette Bøger»

Sorteringen i godt og dårlig begrunnes moralsk og formelt. For å hindre at andre kaster bort tiden på «onde» bøker, setter Suhm inn støtet på to fronter: mot «alle ugudelige og liderlige Bøger» og mot forfattere «der ei have udført deres foresatte sag nogenlunde vel». Målgruppen defineres som alle slags lesere (50). Men leserne forutsettes å beherske flere fremmedspråk, først og fremst latin, tysk og fransk. Brorparten av det store antallet titler han anbefaler, er *ikke* skrevet på et skandinavisk språk. Preferansene fremgår når vi systematiserer listene. Det er ingen tvil om at de moralske kriteriene veier tyngst, eller at lesingen skulle ha en didaktisk og formålstjenlig hensikt. Selv om ordet «Smag» nevnes en rekke ganger, handler det mindre om en estetisk vurdering enn om hva som er naturlig, riktig og passende ifølge normen, og normen vil si datidens moralske *doxa*.²

Suhm spesifiserer også til en viss grad hva slags bøker han foretrekker – utover forventningene om at de skal være moralsk oppbyggelige og håndverksmessig vel utført. Romaner sorteres helt ut av den favoriserte lektøren. Etter å ha fastslått at «Romaner neppe i en stræng Mening kan henføres til gode Bøger», formulerer han først et påfallende moderne forsvar for leseferdighetens betydning, når han hevder at det er «bedre at læse dem [Romaner] end slet intet», for så å stramme inn på en tilsynelatende lettsindig tilnærming til en omdiskutert sjanger: Valg må foretas med omhu. Bare romaner som «oplyser Forstanden, og forbedre Hiertet» (50), kan anbefales – og de er omtrent ikke-eksisterende. Bøker som «afmaale en daarligh Elskov, som den største Dyd», må lukes ut, selv om stilen måtte være «deylich». Programerklæringen avsluttes med følgende advarsel: «jo sødere Gift, jo farligere» (51).³

Blant de 28 oppføringene på den første listen med gode bøker står flest historieverk og reiseskildringer om et mangfold av land og kulturer. Interessefeltet spenner vidt. Tragedier verdsettes høyere enn komedier, og bare én roman trekkes frem, Henry Fieldings historie om Joseph Andrews (1742). Men omtalen kan likevel knapt regnes som noen anbefaling. På den ene siden skriver han at den engelske forfatteren er kjent for «adskillige gode Romaner», og forklarer at han kaller dem gode, fordi de ikke er lange, og fordi de «føre til Dyden». På den andre siden kan *Joseph Andrews* hverken roses for skrivemåten eller for høyverdige tanker, og den inneholder «kon Fortællinger om gemeene Personer» (53). Den klassisistisk orienterte adelsmannen uttrykker avstand til sosialt laverestående, simple og udannede personer.

-
2. «Smag» brukes overveiende i den tredje betydningen angitt i *Ordbog over det danske Sprog*: «om evne, færdighed til at dømme og vælge, hvad der er bedst, naturligst, rigtigst, mest passende paa et ell. andet omraade (fx. m.h.t. mad, klædedragt, optræden); navnlig om evne til at dømme paa kunstens, litteraturens omraade ell. om følelse for, hvad der er naturligt, ægte, harmonisk.»
  3. Passasjen går igjen i sekundærlitteraturen (Beyer 1990, 33 og 239; Helness 2014, 117; Tjønneland 2014, 15) uten at forfatterne har undersøkt dens representativitet eller Suhms syn på romansjangeren mer systematisk. Det er uklart om Beyer har forholdt seg til originalkilden når han refererer til sitatet i *Norsk litteraturkritikks historie*.

Suhms forkjærlighet for historiske verk fremgår av utvalget, og den uttrykkes direkte. Han mener at skildringer av «sande Tildragelser» er langt å foretrekke fremfor mengden av «Elskovs og Helte Romaner». Mens romanene «kon tiene til at spille Tiden, og forvirre og forværre Hiertet og Forstanden», kan velskrevne «Historier» fornøye like mye og i tillegg «opbygge og undervise» (57–58).

Lumpne og lidderlige romaner

De faktiske kriteriene som ligger til grunn for Suhms vurderinger, blir tydeligere når vi trekker inn listene over «Slette nye Bøger». Da blir det klart – slik kommentaren om Joseph Andrews' gemene persongalleri indikerer – at han også bedømmer titlene sosialt og klassemessig, men uten å gjøre oppmerksom på det. Den første anti-listen innledes på samme måte som *pro*-listen med en begrunnelse for arbeidet. Av tidshensyn er det like nødvendig med kunnskap om dårlige bøker som om gode. De slette bøkene defineres på ny både formelt – som «ilde skrevne» – og todelt moralsk – som «Bespotteligt» og/eller som støtende mot «gode Sæder». Han gjør unntak fra hovedregelen for to overlappende kategorier mannlige lesere: Enkelte personer kan av embetsgrunner være nødt til å lese bøker av den første – dårlig skrevne – typen, og «Mænd af sat Gemyts Beskaffenhed» kan lese alt. De «satte» menn trenger ingen advarsler eller råd av ham. Han vil «kon advare Ungdommen», de uerfarne og ukyndige som så vidt har kommet i gang med sine studier (67).

Suhm skiller ikke spesifikt med hensyn til kjønn. Gitt patriarkatets sterke stilling og kvinners underordnede posisjon, er det ikke urimelig å anta at personer hevet over litteraturråd ikke inkluderer kvinner, eller at ungdom og «ukyndige Folk» kan omfatte begge kjønn. Det er neppe heller urimelig å tenke seg at han i likhet med samfunnsstøtter flest var særlig bekymret for kvinners lesing (Egeland 2020).

Forbilledlig selvkritisk advarer Philaletho mot verk Peter Frederik Suhm står bak – altså han selv: to samtaler etter modell av Lukian, som angivelig ikke inneholder «andet end romansk og daarlig forliebt Sladder» (68). Deretter følger advarslene mot dårlige og anstøtelige romaner på rekke og rad, eventuelt kritikkverdige utgivelser med «romansk» innhold. Én bok avfeies som «En Elskovs Roman», en annen som «En lumpen Elskovs Roman», en tredje som «En meget ilde skrevet Roman». Avvisningen av en fjerde forener og høyner de foregående med karakteristikken «En meget ilde skrevet, liderlig og slem Roman».⁴ Adjektivene «lumpen» og «liderlig» går igjen på listene over «Slette Bøger». Ordene overlapper og gjelder den slags mangelfull moral, usedelig adferd og «hæslige Bedrifter» som han vil advare mot. Som en moralens vokter er han programmatisk på vakt overfor romaner.

Det avledede adjektivet «romansk» brukes utelukkende negativt, og da i forbindelse med det han anser for usanne, oppdiktete, usannsynlige, fantastiske og uvederheftige historier – med andre ord «romanaktige» (jfr. ODS). De kobles gjerne til fabler: At en forfatter bygger på «Fabler», er en like negativ karakteristik i denne sammenhengen som «romansk», og ordene kobles ikke sjelden til hverandre, som i omtalen av slett bok nummer 45, der «fast alting er romansk og fabelaktig», tross tittelen *Memoires de la cour d'Angleterre par Madame D* – som ingen «maa lade sig bedrage af» (1761, 78–79).

Så å si alle slike romanaktige historier på Suhms aversjonslister er franske, og fransk litteratur forbindes her med det motsatte av estetiske ideer om skjønn kunst. Hans kritikk retter seg ikke minst mot titler som *Les Aventures de...*, *Memoires de...*, *La véritable vie de...*,

4. Titlene på utgivelsene i rekkefølgen de nevnes: *Les Aventures de Madame la Duchesse de Vanjour* (1761, nr. 5, 69); *Memoires de la vie de Henriette Sylvie de Moliere* (nr. 3, 68); *Memoires de Mademoiselle de Bonneval* (nr. 12, 70); *La religieuse interessée & amoureuse avec l'histoire du Comte de Clare* (nr. 13, 70).

Nouvelle historique... eller *Voyage historique de...*, titler og sjangermarkører som synes å være valgt for å gi inntrykk av at bøkene handler om sanne og virkelige hendelser. Romanbetegnelsen har forfatterne behendig unngått.

Imidlertid er det i forbindelse med omtalen og fordømmelsen av en *tyskspråklig* utgivelse Suhm tar et utvetydig oppgjør med titler som «iføre sig Historiens Klæder» for å forlede leserne, spesielt lesere «som ei ere for at læse Romaner», men søker «gode Historier». Bak et tilsynelatende løfte gitt i boktittelen om å innvie historieinteresserte i en hollenders beretning fra Madagaskar, skjuler det seg «en lumpen Roman», som slett ikke beskriver Madagaskar, men handler om en sjørøver, «som maaskee aldri har været til i Verden». Suhm mener det derfor er nyttig at de som har latt seg lure, advarer andre – slik han gjør (73). Han har selv latt seg forlede.

Ammestuesnakk og østerlandsk smak

Suhms moralske fordømmelse og forfatteres bestrebelser på å formidle at de forteller sanne – ikke oppdiktete – historier, gjenspeiler romansjangerens omstridte status. Han er imidlertid ikke redd for å gå i rette med berømte forfattere. Holbergs fire bind med *Epistler* (1749–50) kritiseres blant annet for å inneholde mye tåpelig og for stedvis å latterliggjøre sannheten, skjønt stilen ikke er ubehagelig og epistlene inneholder artige innfall. Listeføreren understreker med nok et utsagn som styrker hans egen etos, at han ikke påpeker manglene for å underkjenne Holbergs fortjenester, «men alene af Kiærlighed til Sandhed, som ei maa lade sig forblinde af store Navne» (bd. 1, 1761, 71). Holbergs moralske fabler (1751) avskrives som sammenraskede og ujevne. Noen av fablene inneholder bare «Ammestuesnak» (76).

Den sosiale og kjønnsmessige desavueringen som ligger i Suhms ammetuekommentar, er ubestridelig, men ville neppe ha vekket anstøt blant hans egne. Å påpeke uforstand og uformuenhet hos de lavere klasser, som ammenene tilhørte, innebar ikke annet enn å bekrefte tingenes tilstand. Mer oppmerksomhet ville det kunne vekke at han satte på plass den gamle stormesteren og derved hever seg opp som smaksdommer på bekostning av ham som hadde tronet høyest av alle. Suhm fremstår som heller nedlatende overfor Holberg også i andre verkoptaler og roser kun uforbeholdent *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729) (1762, 141). Han kunne neppe ha ytret seg slik om Holberg fortsatt hadde vært i live, og i hvert fall ikke om de hadde holdt til i samme by. Men Holberg døde i 1754, Suhm befant seg på god avstand i Trondheim, og Holbergs anseelse sto dessuten generelt lavt i årene etter hans død (Plesner 1930, 156–157). For øvrig stemte deres syn på romanen som moralsk fordervelig og som en sosialt laverestående sjanger godt overens.

De to første listene med henholdsvis «gode» og «slette» bøker er representative for alle de etterfølgende. Bare unntaksvis tildeles romaner merkelappen «gode», enten fordi de er «moralske» og/eller fører «til Dyden». ⁵ I den tredje listen over anbefalte verk (1762) holder Suhm frem en fransk versjon av Cervantes' noveller. Selv om fortellingene ikke holder samme nivå som *Don Quijote*, er forfatteren gjenkjennelig. Viktigst er imidlertid at utgaven ikke inneholder noe «nedrigt, tvetydigt eller uanstændigt» (bd. 1, 1762, nr. 134, 250). Og i den sjette listen holder han frem nettopp *Don Quijote* som «den beste og sindrigste» av alle romaner. Boken skal til og med langt på vei ha «afskaffet i Spanien den ubesindige Lyst, at læse daarlige Helte-Romaner om omvandrende Riddere, og bortsnappede Deyligheder» (bd. 2, 1762, nr. 196, 138).

5. Det dreier seg om henholdsvis en roman av Marivaux, *La Nouvelle Mariane* (bd. 2, 1762, nr. 214, 143), og av Gellert, *Den svenske Grevindes af G --- Liv og Levnet* (bd. 2, 1763, nr. 304, 308).

En annen av verdenslitteraturens tidlige og mest utbredte verk, *Tusen og én natt*, avfeies på det vi nå, med Edward Said, kan karakterisere som typisk orientalistisk vis. På den andre listen med «Slette Bøgger» presiserer Suhm at *Tusen og én natt* ikke er europeisk, men «en virkelig Arabisk Roman», som han hadde lest det niende bindet av og ellers bladd i for å bli kjent med «de Østerlandske Smag». Forventningene – eller vel snarere fordommene – ble ikke uventet bekreftet: «at deres Smag er fordærvet», og at de «røres alene af det som er forunderligt, unaturligt, urimeligt, ja umuligt». Han beklager derfor at denne «lumpne» boken tilbys franskstuderende unge piker. Om de mot formodning skulle lære språket av å lese oversettelsen, risikerer de òg å «forvirre Hiernen og fordærve Hiertet» (bd. 1, 1762, nr. 76, 255–256). Igjen er kjønnsperspektivet umiskjennelig.

På den tredje «slette»-listen avlegger Suhm en visitt hos Samuel Richardsons *Pamela*, som etter hans oppfatning ikke fortjener å regnes blant «de vel skrevne Bøgger». Men en *L'Anti-Pamela, ou les aventures de Syrene* (1743) fortjener i hvert fall plass på en helt særegen anti-liste over «de værste og mest skamløse» (bd. 2, 1762, nr. 126, 131). Med utgangspunkt i en tysk oversettelse får Daniel Defoes *Moll Flanders* også passet sitt grundig påskrevet. Suhm synes det er «forunderligt at den berømte Mattheson har villet oversætte denne slemme og lumpne Bog». Den viser til laster av en type som «bør aldrig beskrives» (bd. 2, 1762, nr. 104, 263). I Suhms poetikk vektlegges de moralske – (u)sedelighets – kriteriene uten tvil tyngst.

Leseråd til unge frøkner

Om Suhm kommer med stikk til flere av Holbergs verk, enes de likevel langt på vei i sitt syn på romanen. Holberg uttalte seg i løpet av forfatterskapet gjentatte ganger kritisk til sjangeren. Han kategoriserte romaner blant unyttige bøker «vi ikke behøve», som etter hans mening «forderve Nationens Smag» (1745, bd. 1, b6r, b3r), og trakk frem oversettelser av *Pamela* og *Robinson* som eksempler på bøker bokhandlerne fridde med til «Pøbelens Smag» og «den gemeene Almue» (1748, bd. 1, 343).⁶ Når jeg nå går over til Sneedorff og utvider sammenligningen, finner vi tilsvarende holdning i *Den patriotiske Tilskuer*, men med visse unntak. Ett av dem gjelder vurderingen av *Pamela*.

Tidsskriftene til de to omtrent jevngamle opplysningsmennene Suhm og Sneedorff bygger på samme oppfatning av litteraturens oppgave: Den skal virke dannende og fremme dyden. Begge priser historieskildringer fremfor alt, og begge henvender seg til et standsmessig høyerestående publikum. Begge er grunnleggende kritiske til romanen og til utgivelser de assosierer med sjangeren, fordi tekstene frir til følelsene og ikke forbedrer leserne. Men de er uenige om Richardsons *Pamela*.

Blant de mange fiktive brevskriverne i *Den patriotiske Tilskuer* dukker det opp en adelsmann som gir leseråd til sin niese. Han fastslår kategorisk at få romaner egner seg til å «danne et ungt Menneskes Smag og Følelser», men peker likevel på enkelte unntak, blant dem *Pamela*. Enda mer begeistret er han for *Clarissa* og *Grandison*; «imod disse fortjener Pamela ikkun Navn av et Forsøg til en Roman» (1761, 283).⁷ (Selv unngikk imidlertid Samuel Richardson å benytte seg av den belastede *novel*-betegnelsen.) Adelsmannen hyller sine to favoritter for å være eksemplarisk oppbyggelige. Anbefalingen kommer i det som for

6. Sidehenvisningene refererer til *Ludvig Holbergs Skrifter (LHS)*, som baserer seg på førsteutgavene:

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=adm/main.xml>.

7. For at det under sammenligningen hele tiden skal være klart at Suhm og Sneedorff publiserte sine synspunkt omtrent samtidig, har jeg valgt å referere til det opprinnelige årstallet for utgivelsen av *Den patriotiske Tilskuer*, mens angivelse av bind og sidetall viser til *Sneedorffs samtlige Skrifter* (1775–76).

øvrige er en lang advarsel signert «B * *» mot fordervelige romaner.⁸ Innholdsfortegnelsen i *Sneedorffs samtlige Skrifter* (1775–76) oppsummerer blad 80 fra høsten 1761 slik: «De fleste Romaners Læsning er skadelig. – Clarissa og Grandison roses». (I blad nr. 221, ett av totalt fem nummer som forteller kvinnen «Coelies Historie», kritiseres sjangeren like sterkt, men også der med forbehold for *Clarissa* og *Grandison*, bd. 5, 1763, 178.)

Romanene fremstiller menneskene, deres følelser og relasjoner helt forkjørt og har derfor en skadelig virkning på leseren. «Romanernes Skole» forleder og forderver, ifølge «B * *» (279). Skytset rettes spesielt mot farlige og forførende franske romaner, som unge frøkner i likhet med niesen risikerer å bli anbefalt av språklæreren sin. Estetikken kan øyensynlig være i orden, men moralen må stå i høysetet, og den mangler: «De franske Romaner ere skrevne med Kløgt og Vittighed, men desto farligere ere de, naar Uskyldigheden fattes dem.» Vellysten som predikes, «er tillavet med den fineste Smag, og aabner sig Indgang til Hiertet ved Følelser, som synes uskyldige» (278). Vi får ingen indikasjon på at «Tilskueren» selv, altså Sneedorff, ikke istemmer den kloke manns budskap. Han advarer også mot konsekvensene «naar unge Mandfolk voxer op ved de sedvanlige Romaners Læsning» (280). Da vil de nemlig kunne tilegne seg en forskrudd virkelighetsoppfatning. Romanen var kort og godt usannferdig, urealistisk og umoralsk.

«B * *» hevder at han tross sine innvendinger ikke er noen erklært fiende av romanen. Tvert imot anser han den som en oppfinnelse særdeles nyttig til å «formidle Sædelærens Strenghed», fremme «Dydens Sødhed» og avdekke «Lastens Ufyselighed». Problemet var at forfatterne ikke lot seg styre av den edle hensikt, men gikk inn for å «henrykke» leseren, «uden at forbedre ham». Som romanenes motpol holdes historiske beretninger frem, «Historien, som alene søger Sandhed» (282). Oppvurderingen av historien og nedvurderingen av romanen går igjen som tema med variasjoner i begge tidsskriftene. Sjangerne oppfattes nærmest som antitetiske.

Dannelsesprosjekt til støtte for eneveldet

Før det opphørte, utkom *Den patriotiske Tilskuer* to ganger hver uke, etter Sneedorffs død samlet i seks bind – ett for hvert halvår 1761–63. Tidsskriftet utgjør dermed to tredjedeler av hans *Samtlige Skrifter* i ni bind som den nyetablerte forleggeren Søren Gyldendal sto for 1775–76. Sneedorff skal alene ha skrevet ca. 270 av de totalt 308 numrene.

Etter mønster av Joseph Addison og Richard Steeles *The Spectator* skjulte Sneedorff seg bak en fiksjonalisert redaktørrolle, og i likhet med det engelske forelegget fikk den anonyme Tilskueren hjelp av et oppdiktet selskap. I *Den patriotiske Tilskuer* består dette selskapet av én representant for hver av de fire stendene (en adelsmann, en prest, en kjøpmann og en bonde). Rammen er riktignok lite utviklet, men medlemmene skriver brev og diskuterer et vidt spekter av samfunnsnyttige – patriotiske – spørsmål. Perspektivene utvides i og med at Tilskueren trykker oppdiktete brev fra lesere av begge kjønn. Formålet med tidsskriftet og det patriotiske selskapet var moralsk-didaktisk: å fostre gode borgere for eneveldet i henhold til rådende kjønnsnormer og de plikter som tilkom hver av stendene. Selv om det vakte oppsikt at Sneedorff inkluderte en bonde i selskapet, bekreftet tidsskriftet utvilsomt *status quo*.

Samme år som Sneedorff startet *Den patriotiske Tilskuer*, flyttet han fra Sorø Akademi, der han var professor i retts- og statsvitenskap, til hovedstaden som lærer for arveprins Frederik. Tidsskriftet hadde kongelig støtte, og i likhet med de øvrige publikasjonene utgitt på

8. Plesner (1930, 70) har identifisert brevskriveren som Jacob Baden. Baden bidro med seks nummer i tidsskriftet.

Sorøs eget trykkeri, sto utgiverne selv for sensuren. Men det var ingen fare for at innholdet skulle utfordre sentralmakten. Tidsskriftet var ærbødig tilegnet den «Allernaadigste Konge!», og det ble henvist til de høytstående «tvende Ministre» som holdt sin hånd over redaktøren («Til Læseren», upaginert). I forordet taler han for en fornuftig bruk av alle vitenskaper, for å balansere «det Grundige og Skønne», det nyttige og behagelige. Så hadde da også Sneedorff i 1759 vært med å stifte Selskabet til de Skønne og Nyttige Videnskabers Forfremmelse, gjerne kalt Det smagende Selskab. Ordet «smak» bruker han i tidsskriftet hovedsakelig på samme måte som Suhm. K.F. Plesner forklarer «smak» som «et på det nærmeste *etisk* begreb» for Sneedorff, knyttet til dannelselse og menneskeverdighet. Kunsten og litteraturen utgjorde ikke mål i seg selv (1930, 153; min uth.).

I *Den patriotiske Tilskuers* dannelsesprosjekt gjøres undervisning og oppdragelse til overordnede emner. Hvor viktig en innflytelse «Sprogets Dyrkelse» har på «et Folks Tænke-maade, Sæder, Opdragelse, Love, Videnskaber, og paa alt det, som kan bestemme og forøge et Folks Lyksalighed», understrekes i nr. 7 (bd. 1, 55). Hvilke typer skrifter kan så bevege leserne i ønsket retning og fremme følelser av dyd og ære? «En værdig Lovtale, en vel-forfattet Levnets-Beskrivelse, et rørende Helte-Digt efterlade altid nogle henrykkende Bevægelser i Hiertet, som gjøre det mere bøieligt til at følge Fornuftens Bydende.» Enda bedre er det om skriftene opplyser borgerne om deres plikter, for «saadant et Folk» vil hevde seg bedre enn andre og utrette større handlinger (56). Men det må gjøres sånn at folk forstår, på deres eget morsmål, og ikke skjules i døde eller fremmede språk, eller «vanheldes ved et tørt og ubehageligt Foredrag» (56). Han argumenterer også for at de dydsbefordrende eksemplene bør hentes fra alle stender og formidle vanlige menneskers erfaringer (bd. 2, 1761, nr. 82).

Sneedorffs anbefaling av beundringsverdige levnetsbeskrivelser samsvarer med bruken av og funksjonen til biografiske skildringer opp gjennom historien (Egeland 2009). Den greske historiografen Polyb beskriver i det andre århundret før vår tid hvordan unge romere systematisk ble eksponert for historier om avdøde helter i nasjonsbyggende øyemed. Historiene skulle bevege tilhørerne til å etterligne og helst overgå heltenes dåder (Polyb 1923, bd. 3, 391). *Den patriotiske Tilskuer* nøyer seg ikke med å gjenta gang etter gang hvor verdifulle den slags epideiktiske beretninger er, men trykker også en rekke faktiske og oppdiktede eksempelhistorier til oppdragelse og etterligning. Ove Malling (1748–1829) hentet lærdom av Sneedorff da han fikk i oppdrag av kongen å utarbeide en nasjonal-patriotisk lesebok til skolebruk, utgitt i 1777 med tittelen *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* – en bok så nyttig for samfunnets bestående at den ble trykket i stadig nye utgaver frem til 1885.

Det er i dette moralsk-didaktiske perspektivet vi også må plassere Sneedorffs kritiske utsagn om romanen. Som Suhm formidlet han et livssyn fundert på plikt, fornuft og gudfryktighet innenfor eneveldets samfunnsorden. De var innforstått med at kongen legitimerte sin makt ved å vise til Guds nåde. Slik de kjente sjangeren, hadde romanen det motsatte av en samfunnsbyggende rolle.

Romanen i *Den patriotiske Tilskuer*

Den som søker på ordet «roman» med relevante bøyingsformer i Nasjonalbibliotekets digitaliserte versjoner av *Sneedorffs samtlige Skrifter*, må ta forbehold om at maskinleseren av gotisk skrift ikke fanger opp alle forekomster. Men om vi sammenligner med temaangivelsene i innholdsfortegnelsene og det alfabetiske stikkordregisteret i sjetten bind over disku-

terte emner, får vi en treffliste som likevel gir et realistisk bilde av hvordan romansjangeren omtales og vurderes, og som gjør det mulig å trekke noen konklusjoner.⁹

For *det første* vies romanen lite oppmerksomhet, særlig dersom vi tar hensyn til hvor mange sider og numre tidsskriftet omfatter. I fem av de seks bindene, som alle teller 410–580 sider, nevnes roman(er) opptil seks ganger (innholdsfortegnelse og sakregister unn tatt). Desidert flest treff finner vi i nr. 80 (bd. 2), som jo handler om romaner og skadelige sider ved romanlesing (omtalt over). For *det andre* nevnes romaner nesten utelukkende i forbifarten og karakteriseres negativt i et overveldende flertall av forekomstene. Romaner er fordervelige, usanne og usannsynlige (i motsetning til historieberetninger). De fordreier menneskene og virkeligheten. De knyttes til usedelighet og forkastelig overfladiskhet, til hyrdeliv, trolldomskunster og andre barokke, eventyraktige innslag. For *det tredje* kan de positive tilfellene følgelig telles på noen få fingre, som de tre verkene av Richardson og dessuten Cervantes' «Roman». Den betegnes som «smuk» (nr. 45, 1761, 368). *Don Quijote* fant imidlertid nåde også for Suhms øyne, og de formidlet nok bare tidens etablerte oppfatning, tilskyndet ikke minst av at *Don Quijote* kan leses som en kritikk av ridderromaners ødeleggende påvirkning.

Mer påfallende er sammenhengen og omtalen av sjangeren i dobbeltnummeret 257/258 (høsten 1763). Følgende stikkord i innholdsfortegnelsen presenterer den første delen av bladet: «De fleste Historieskriveres Mangler – Forslag til en Middelsort imellem Romaner og Historie [...]». Der roses ikke historieskrivingen som prisverdig i seg selv. Kvaliteten avhenger av den kunnskap og skjønnsomhet som utøves, og historikerens etterlevelse av sin «største Pligt»: å «forsikre Læserne om Fortællelsernes Sandhed». Tilskueren (for det er han som taler her) mener «nye Historieskivere» har sviktet på dette punktet og blander «deres egne Gisninger med Historien» (bd. 6, 19). Han går til felts mot uetterrettelig og bedragerisk historieskriving, mot en hang til å slutte fra ytre forhold til mentale tilstander, som man ikke kan vite noe om. Igjen sammenlignes historikere med romanskrivere, men nå snus fortegnene, eller de kvalifiseres i hvert fall. Ettersom historikere skriver om virkeligheten, kreves det mer av dem, og romaner er ikke bare sannere, men også «uendelig nyttigere end saadan [bedragerisk] en Historie» (20). Romanforfatteren kan dikte og legge til eller trekke fra. Historikeren, derimot, *må* holde seg til fakta og til sannheten.

Likevel foreslår Sneedorff at dyktige historikere kunne la sin menneskekunnskap komme verden til gode ved å kle fortellingene inn «i saadant et slags Opfindelser, som til-lade at blande Sanhed og Digte sammen» (21–22). Han antyder muligheten av «en nye Art af lærde og vittige Arbeider, som kunde blive baade nyttige og behagelige, og udgiøre som *en Middelsort imellem Historier og Romaner*» (min uth.). Det er nesten som om Sneedorff legger opp til en form for dokumentariske romaner. Men når han forklarer at forfatteren må utgi seg for å ha fått «en Aabenbaring» som gir ham innsikt i personenes sjel, indre liv og beveggrunner (22), at han ikke må tenke «alt for romansk», og at slike skrifter dessuten skulle «være saa meget nyttigere end Romaner, som de vare mere grundede paa Erfaringer» (23), er det ikke lett å skjønne forskjell på bedrageriske og rosverdige historiske fremstillinger, eller hva denne «middelsorten» har med seg fra romansjangeren. Eventuelt kunne man hevde at Sneedorff forfekter et syn på biografien i samsvar med sokratikerne i antikken: Det vesentlige var ikke om noe faktisk hadde skjedd, men om det *kunne* ha skjedd og var typisk for den lovpriste (Momigliano 1971, 46).

9. På grunn av en feil i Nasjonalbibliotekets eksemplar av bind 2, der s. 369–413 viser seg å være forbyttet med tilsvarende sider i bind 1, mangler min undersøkelse ti av tidsskriftets numre. Samme feil finnes i Projekt Runebergs digitaliserte utgave.

Kanskje burde diskusjonen settes i forbindelse med en forekomst i samme bind (nr. 302, høsten 1763), som handler om oppdragelsen av en tiårig gutt, hva gutten bør lese, og hvilke vitenskaper han bør eksponeres for først, ifølge nok en av tidsskriftets brevskrivere. Det refereres både indirekte til romansjangeren på den vanlige negative måten og direkte på en heller uvanlig positiv måte. Dersom gutten har fått sin smak fordervet av «Fabler om Hexe, og Historien af den skønne Magdelone», blir det desto tyngre å gi ham «Lyst til gode Ting, end om han aldrig har læst noget». Han vil ha vansker med å skille mellom vitenskapenes grunnregler og «de Fabler, som han har hørt i Ammestuen» (492). Nettopp slik har romaner blitt omtalt i forbindelse med de fleste forekomstene av ordet tidligere i *Den patriotiske Tilskuer*, og den velkjente sosiale ammestuedimensjonen aktiveres. Så etterlyses imidlertid romaner som kan gi barn en første innføring i historien, for at de derved kan lære om og forstå mennesker som enkeltpersoner «førend de betragte dem som hele Folk og Nationer» (bd. 6, 496). Av de vanlige undervisningsmetodene, basert på løsrevne utdrag fra mange verk, lærer de ikke noe, og han synes det er underlig «at man paa en Tid, da der trykkes saa meget, ikke skriver Romaner til deres Brug» (495–496). Men slike utsagn om sjangeren representerer avgjort unntak fra regelen.

Oppgjør med Philalethos litteraturkritikk

Det typiske synet på historien som formidles i *Den patriotiske Tilskuer*, finner vi i nr. 161 (høsten 1762), presentert i innholdsfortegnelsen omhandlende «Historiens Nødvendighed, især et skønsomt Udtog deraf for Ungdommen». Oppvurderingen av historiens verdi i de innledende setningene av denne bladutgaven kan knapt overgå: «Ingen Kundskab er i alle Videnskaber og i alle Livets Forretninger mere nødvendig end Historien. Ingen nyttigere, ingen fornøieligere og ingen tillige lettere for Ungdommen» (bd. 4, 100). Lenger ut i samme bind (nr. 185), introdusert som «Brev fra Celinde, som agter Bøger høiere end Speilet» (innholdsfortegnelsen, upag.), fremgår det ikke hva slags bøker den unge Celinde har i sitt bibliotek, og som opptar henne mer enn utseendet. I redaktørens kommentar, som følger brevet, forklares det at hun for noen dager viet seg til «Bøger om Religionen, Opdragelsen og Sæderne», og at hun oppfordret Tilskueren til å «skrive mere om Fruentimmerets Pligter» (362). Romaner nevnes ikke.

Mest bemerkelsesverdig i denne utgaven av *Den patriotiske Tilskuer* er referansen til Philalethos lister over gode og slette bøker, riktignok uten at kritikerens navn nevnes. Mens Celindes refleksjoner prises, ironiserer Sneedorff over de kategoriske og unyanserte vurderingene til konkurrenten i Trondheim. Tilskueren skriver at han inntil da hadde trodd at en «Criticus» sjelden kunne laste eller rose absolutt alt i en bok, at hvis hele verket var slett, «fortiente det ikke at criticeres engang, med mindre Smagen var saa fordærvet, og Fordommene saa stærke, at Folk endog kunde vælge slette Bøger til Mønstre». Han trodde også at man burde praktisere «en vis Moderation, og sige Sandheden paa den fineste Maade». Nå hadde han derimot lært at det gjaldt å felle ensidig bombastiske dommer: «at Critiken, efter det allernyeste Begreb, er det samme, som at sige om en Bog uden al Undtagelse eller Skaansel, at den er god eller slet, at give Verden lige saa store Registre af slette, som af de gode Bøger». Dessuten hadde han lært at det gjaldt å vurdere hvilke av de dårlige bøkene som egnet seg best til å lage kremmerhus av og oppbevare krydder i, hvilke som inneholder hva slags type sladder, løgn og bakvaskelse, og hvilke forfattere som har vært «Stympere, Narre, dumme, uerfarne og de største Løgnere i verden». Ifølge Tilskuerens utlegning av Philaletho er *det* «at criticere efter den rette Smag» (bd. 4, 364).

Suhm svarer på tiltale ved å anlegge en motsatt strategi. Han plasserer *Den patriotiske Tilskuere* blant de anbefalte titlene og «tilstaaer» at tidsskriftet er «behageligt og fører til Dyden». Tilskuere's uhøflige kommentar skal ikke holde ham fra å tale sannheten, særlig siden han allerede i nummer to av de slette bøker hadde «dadlet sig selv». Dermed vedgår Suhm også at den kritiserte forfatteren der er samme person som Philaetho. Selv om han ikke vil innlate seg på en «Penne-Krig», påpeker Suhm likevel at Sneedorff har vært unøyaktig i sin omtale av ham (bd. 2, 1763, nr. 299, 305–306).

Tronhiemske Samlinger ble avertert i norske og danske aviser og solgt i begge land,¹⁰ og tidsskriftet ble anmeldt i københavnske *Lærde Efterretninger*. Men kommentarene i *Den patriotiske Tilskuere* kunne tyde på at ikke alle var like begeistret eller imponert. Samtidig kan vel de to skrivende redaktørene oppfattes som konkurrenter i å imponere med lærdom og klokskap. Suhm stiller ikke akkurat sitt lys under en skjepp. Tilskuere's beskrivelse av hvordan listene over gode og slette bøker føres, er karikert, men ikke helt urimelig.

Som sin siste anbefaling, nummer 706, trekker Suhm frem tobindsverket *Historie von Erffurth* [sic], «den nøyagtigste og udførligste Historie om denne Bye» (bd. 5, 1765, 320), og med det setter han punktum for bokattestene. Mer spesialisert som leseråd betraktet blir det vel knapt, og mistanken styrkes om at bibliografiene i *Tronhiemske Samlinger* like mye har hatt som motivasjon å bekrefte Suhms ry som lærd og belest som å hjelpe ungdommen.

Romanen i statspietistisk lys

Tvers gjennom *Tronhiemske Samlinger* etterlever den sannhetselskende forfatter kriteriene som han i starten skisserte for sine litterære sorteringsråd. Godt språk og god moral betyr plass på ja-listene, slett språk og slett moral innebærer forvisning til nei-listene. *Decorum* med hensyn til hva som sømmer seg ut fra personenes kjønn og klasse, utgjør mindre uttalte tilleggskriterier.

Datidens gode moral var ensbetydende med den offentlige moralen: et gudfryktig liv slik det ble utlagt i Erik Pontoppidans forklaring til Martin Luthers *Lille katekisme*. Pontoppidan skrev *Sandhed til Gudfrygtighed* (1737) på oppdrag fra kong Christian 6. av Danmark-Norge til bruk som skolens og kirkens obligatoriske lærebok i kristendomskunnskap. Katekismeforklaringen skulle læres utenat av alle konfirmantene i kongeriket. Organisert i 759 spørsmål og svar fungerte boken som rettesnor for hele befolkningen og ble slett ikke oppfattet å stå i motsetning til de opplysningsidealene Suhm og Sneedorff sverget til. Fordømmelsen de begge som tidsskriftredaktører fremfører mot romanen på moralsk grunnlag, harmonerer godt med statspietismens dyds- og sømmelighetslære.

Hos Pontoppidan finner vi to eksplisitte henvisninger til skadelige romaner under forklaringen til det sjette bud («Du skal ikke bedrive Hor»), med spørsmål og fasitsvar som barn og voksne skulle pugge (plassert henholdsvis før og etter skråstreken): «215. Hvad er Horeri i Ord? / Al liderlig og ublufærdig Tale, liderlige Bøger, *Romaner*, Viser og Sange, Gækkeri og Narreri, som gaar ud paa Utugt eller i det mindste strider imod ret kristen Alvorlighed. Ef. 4,29; Ef. 5,3.4.5.» Og: «225. Hvad er der mere, som kan friste til Ukyskhed? / Ørkesløshed, liderligt Selskab, *Romaner* og løsaktige Elskovsbøger eller Billeder, letfærdige Lege, Dans, Skuespil og alt det som føder Øjenslyst, Kødslust og et overdaadigt Levned». Tatt i betraktning sjangerforståelsen som Pontoppidan formidler i spørsmål/svar 215

10. Se melding i *Kiøbenhavnse Tidender*, 30.7.1762, der det opplyses at spesifiserte deler av *Tronhiemske Samlinger* kan kjøpes i «den Mummiske Boglade på Børsen i Kiøbenhavn». For norske lesere av avisen utenfor forfatterens bosted i Trondheim opplyses det at samlingene hans er tilgjengelige hos boktrykkerne Samuel Conr. Schwach i Christiania og Christopher Kothert i Bergen. Takk til Aina Nøding for nyttige tips.

og 225, kan følgende forklaring til den sjette bønn i Fadervår («Led os ikke i Fristelse») leses som en indirekte henvisning til romanen: «613. Kan et Menneske ikke ogsaa selv indlede sig i Fristelse? / Jo, naar han ikke flyr og skyr al Lejlighed til ondt, men læser *skadelige Bøger*, omgaas fortrolig med Verdens Børn eller foretager uden Kald de Ting, som kan lede til Synd og forarge ham» (Pontoppidan 1953; mine uth.).

At romaner er tilnærmet ensbetydende med lidderlige og skadelige bøker og kan side-stilles med verbalt horeri, samstemmer Pontoppidan, Suhm og Sneedorff om. Pontoppidan tok konsekvensene av sjangerens dårlige rykte da han utga katekismeforklaringen i 1737. Tidsskriftredaktørene bekreftet og videreførte oppfatningen i sine litteraturråd et kvart århundre senere.

Den lave anseelsen reflekteres også i at knapt noen forfattere ville assosieres med sjangeren og benevne sine utgivelser som romaner. På 1700-tallet hadde hverken forfattere eller lesere noen grunn til å tale romanens sak. Det er ikke ensbetydende med en mangel på fiksjonsverk og oppdiktede historier, men at man kalte tekstene noe annet (fortelling, skisse, historie, levnet o.l.) eller droppet sjangerbestemmelse for å unngå stigmatisering og moralsk fordømmelse. Studiet av romanens historie kompliseres av at litteraturforskere og -historikere i liten grad har vært opptatt av å undersøke forfatterens egne sjangerpreferanser, men omtalt lange oppdiktede prosatekster for romaner uavhengig av hva som står på tittelbladet. Det har vært tilstrekkelig at man har funnet trekk som vi i ettertid forbinder med sjangeren. Hakon Stangerup, som i sin doktoravhandling fra 1936 satte seg fore å kartlegge alle oversatte og originale danskspråklige romaner utgitt i Danmark i det attende århundre, kaller for eksempel både Holbergs *Niels Klim* og Pontoppidans *Menoza* for romaner, selv om begge forfattere var kritiske til sjangeren og ikke hadde typebestemt verkene slik.¹¹

I sin studie av danske 1700-tallsromaner opererer Simona Zetterberg Gjerlevsen med 72 titler for hele århundret, inkludert fragmentariske og korte tekster, oversettelser ikke innbefattet (2018, 95). Bare fire av dem har imidlertid fått påført sjangerbetegnelsen «roman». Gjerlevsen fastslår at hennes analyse av de forordene som finnes i 35 av verkene, indikerer at sjangeren ikke hadde satt seg, og at det synes tilfeldig hvorvidt romanbetegnelsen brukes for en bestemt tekst eller ei (96–97). Gitt sjangerens suspekter ry, som vedvarte gjennom 1800-tallet (Egeland 2020), kan fraværet av benevnelsen ha vært tilsiktet og ganske bevisst.

Som litterære smaksdommere avviser både Philaletho og Tilskueren livsfjerne og usannsynlige historier like sterkt som lumpne og lidderlige romaner. De er uansett løgnaktige og moralsk fordervelige, regelrett «onde» og «slemme». Slik tenkte så vel kirkens menn som opplysningstidens fremste eksponenter – to elitekategorier som gled over i hverandre. Dyd og moral, plikt og nytte styrer vurderingen, ikke estetikk, selv om både Suhm og Sneedorff verdsatte godt og klart språk, og Sneedorff nærmest fører en kampanje mot stivnede former i poesien. Representanter for 1700-tallets gryende litterære offentlighet skriver riktignok om smak og utøver mer eller mindre velfunderte kvalitetsvurderinger, men autonomiestetikk i vår forstand ligger enda et godt stykke inn i fremtiden.

Bare ved grundige empiriske undersøkelser kan vi med sikkerhet fastslå hvordan to så sentrale talsmenn for Danmark-Norges lærde miljøer vurderte romanen i 1760-årene og forholdt seg til begreper som smak og estetikk. Da er det også nødvendig å skille nøye mellom hva slags fortellinger eller historier tidsskriftredaktørene vekselvis hyller og kritiserer. Dette kan forklare at jeg her har kommet frem til et resultat som skiller seg fra det forfat-

11. Stangerups vilje til å lese trekk fra romansjangeren inn i verkene og forklare fortidens fenomener ut fra senere tiders forståelse finner vi likeledes i hans vurdering av Sneedorff og *Den patriotiske Tilskuer*. Han mener på den ene siden at grunnholdningen i tidsskriftprosjektet er moralsk-didaktisk, men hevder på den andre siden at Sneedorff nærmet seg den borgerlige roman, uten at han ante det selv (1936, 100).

terne av *En pokkers skrivesyge* forfekter. Etter mitt syn kan det ikke være tvil om at Suhm og Sneedorff er mer konservative og mindre fremsynte enn det som hevdes der.¹² På grunnlag av det undersøkte materialet vil jeg dermed også fremholde at de to spørsmålene jeg stilte i innledningen, kan besvares uten forbehold: 1) Begge tidsskriftredaktørene er kritiske til romansjangeren – om enn Suhm mer enn Sneedorff. 2) I sin poetikk målbærer de først og fremst moralsk-didaktiske nytteperspektiver, ikke den nye estetikken, og høyest priser de historiske skildringer.

Litteratur

- Beyer, Edvard. 1990. *Norsk litteraturkritikks historie 1770–1940*, bd. 1, 1770–1848. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen, Dan Ch. 2014. «P.F. Suhm som kritiker af den dansk-norske enevælde 1771–1774». I *Kritikk før 1814. 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av Eivind Tjønneland, 393–412. Oslo: Dreyer.
- Egeland, Marianne. 2009. «Gravtaler for ettertiden. De første norske forfatterbiografier». *Edda* 96 (2): 133–158.
- . 2020. «Om bruken av romanbetegnelsen på 1800-tallet: Hvorfor kalte ikke Camilla Collett *Amtmandens Døttre* for ‘roman’?». *Edda* 107 (1): 34–47. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2020-01-04>
- Gjerlevsen, Simona Zetterberg. 2018. «The Threshold of Fiction. Revisiting the Origin of the Novel through Danish Literature». *Poetics Today* 39 (februar 2018): 93–111. <https://doi.org/10.1215/03335372-4265083>
- Helness, Anne. 2014. «Suhms kritikk av reisebeskrivelsene i *Tronhiemske Samlinger* 1761–1765». I *Kritikk før 1814. 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av Eivind Tjønneland, 115–129. Oslo: Dreyer.
- Krefting, Ellen. 2020. «Society and Sentiment: (Hi)storytelling in Denmark’s *Den patriotiske Tilskuer* (1761–1763)». I *Storytelling in the Spectators / Storytelling dans les Spectateurs*, redigert av Klaus-Dieter Ertler mfl., 111–125. Bern: Peter Lang.
- Krefting, Ellen, Aina Nøding og Mona Ringvej. 2014. *En pokkers skrivesyge. 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Ludvig Holbergs Skrifter*. LHS 1.0, <http://holbergsskrifter.no>.
- Meldahl, Per. 2014. «Opplysningsessayet som kritisk form – eksemplifisert ved Jens Krafts kritikk av Sneedorff». I *Kritikk før 1814. 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av Eivind Tjønneland, 139–165. Oslo: Dreyer.
- Momigliano, Arnaldo. 1971. *The Development of Greek Biography. Four Lectures*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plesner, K.F. 1930. *Jens Schelderup Sneedorff. En litterærhistorisk monografi*. København: Levin og Munksgaard.
- Polyb. 1922–27. *The Histories*, 6 bd., «The Loeb Classical Library». Oversatt av W.R. Paton. London: William Heinemann.
- Pontoppidan, Erik. 1953 [1737]. *Sandhed til Gudfrygtighed [Forklaring over Dr. Martin Luthers lille Katekismus]*. Vejle: Eget forlag.
- Sneedorff, Jens Schielderup. 1775–76 [1761–63]. *Sneedorffs samtlige Skrifter. Den patriotiske Tilskuer*, bd. 1–6. København: Gyldendals Forlag.
- Stangerup, Hakon. 1936. *Romanen i Danmark i det attende aarhundrede. En komparativ undersøgelse*. København: Levin og Munksgaard.
- Suhm, Peter Frederick. 1761–65. *Tronhiemske Samlinger*, 5 bd. Tronhiem: Jens Christensen Winding.
- Tjønneland, Eivind. 2014. «Innledning». I *Kritikk før 1814. 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av E. Tjønneland, 9–24. Oslo: Dreyer.

12. Det samme gjelder Ellen Kreftings bidrag i *Storytelling in the Spectators* (2020). Krefting går i liten grad inn på Sneedorffs romankritikk, og man kan få inntrykk av at holdningen til *Tusen og én natt* er ganske positiv. I realiteten er den negativ som hos Suhm, og verket knyttes til dårlig smak og «slette Bøger» (bd. 5, 1763, 175).